

امنیت در قفقاز جنوبی

غلامرضا هاشمی

دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی

تهران - پاییز ۱۳۸۴

فهرست نویسی پیش از انتشار

هاشمی، غلامرضا

امنیت در قفقاز جنوبی / غلامرضا هاشمی [برای] دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی. - تهران: وزارت امور خارجه، مرکز چاپ و انتشارات، ۱۳۸۴.
هفت، ۱۹۶ ص. جدول.

ISBN: 964-361-303-8

بها: ۱۷۰۰۰ ریال

کتابنامه: ص ۱۸۷-۱۹۶.

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا (فهرست نویسی پیش از انتشار)

۱. قفقاز - جنبه‌های استراتژیکی. ۲. قفقاز. ۳. قفقاز - سیاست و حکومت. ۴. امنیت ملی - قفقاز. الف. ایران. وزارت امور خارجه. مرکز چاپ و انتشارات. ب. ایران. وزارت امور خارجه. دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی. ج. عنوان.

۹۴۷/۵۲

DK۵۱۱ / ق ۷۸۲

۱۳۸۴

کتابخانه ملی ایران

م ۸۴-۲۳۷۲۲

امنیت در قفقاز جنوبی

غلامرضا هاشمی

چاپ اول: پاییز ۱۳۸۴

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

طرح روی جلد: شهرزاد تهرانی

صفحه‌آرایی، طراحی، لیتوگرافی، چاپ و صحافی:

مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه

دفتر مرکزی: مینی سبزی، میدان شهید محلاتی، خیابان نخل، خیابان وزارت امور خارجه

تلفن: ۷-۲۲۴۵۸۶، دورنگار: ۳-۲۲۴۵۸۶

فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان شهید باهنر، خیابان شهید آقابابی

صندوق پستی ۴۷۴۶/۱۹۳۹۵، تلفن: ۲۲۸۰۲۶۶۲

فروشگاه شماره ۳: تهران، انتهای خیابان شهید باهنر، میدان شهید باهنر، تلفن: ۷۱-۲۲۲۹۲۲۷۰

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار
۳	فصل اول - ساختار نظام بین الملل و تحول مفهوم امنیت
۵	امنیت در مفهوم سنتی
۷	نظریه واقع گرایی و امنیت
۹	امنیت در مفهوم نوین
۱۰	نظریه وابستگی متقابل و امنیت
۱۱	نظریه لیبرال گرایی بین الملل و امنیت
۱۵	نظریه امنیت دسته جمعی
۱۶	تغییر ساختار نظام بین الملل و مفهوم امنیت
۱۷	نظام تک قطبی
۱۸	نظام چند قطبی
۲۱	جهانی شدن و حادثه یازده سپتامبر
۲۵	فصل دوم - ویژگی‌ها و اهمیت منطقه قفقاز
۲۵	ویژگی‌های منطقه قفقاز
۲۵	ویژگی‌های جغرافیایی
۲۶	ویژگی‌های ارتباطی و اقتصادی
۲۷	ویژگی‌های تاریخی و فرهنگی
۳۰	اهمیت استراتژیکی منطقه قفقاز

ب / امنیت در قفقاز جنوبی

۳۳	جمهوری‌های مستقل قفقاز جنوبی
۳۳	جمهوری آذربایجان
۴۵	جمهوری ارمنستان
۵۵	جمهوری گرجستان
۶۵	جمهوری‌های خودمختار قفقاز شمالی
۶۵	جمهوری خودمختار داغستان
۶۶	جمهوری خودمختار چیچنستان
۶۶	جمهوری خودمختار اوستیای شمالی
۶۶	جمهوری خودمختار کاباردا - بالکار
۶۷	جمهوری خودمختار قاراچای - چرکس
۶۷	جمهوری خودمختار آدیغه

۶۹	فصل سوم - مسائل سیاسی - امنیتی منطقه قفقاز
۶۹	بحران قره باغ
۷۰	عوامل موثر بر روند شکل‌گیری بحران
۷۴	اقدامات مسالمت‌جویانه در حل و فصل بحران
۷۶	مواضع و دیدگاه‌های کشورهای دخیل در بحران
۷۹	بحران چیچن
۸۱	عوامل موثر در واگرایی چیچنی‌ها از روسیه
۸۶	پیامدهای بحران در منطقه
۸۸	تمایلات جدایی طلبانه در گرجستان
۹۱	مناقشه آبخازیا
۹۴	مناقشه اوستیای جنوبی
۹۶	مناقشه آجاریا
۹۸	مسائل نظامی - امنیتی منطقه
۹۹	اتحادیه گوام
۱۰۲	طرح‌های امنیتی

۱۰۷	فصل چهارم - عوامل تاثیرگذار بر امنیت منطقه قفقاز
۱۰۷	عوامل درون منطقه‌ای
۱۰۷	بی ثباتی سیاسی - اجتماعی جمهوری‌ها
۱۱۱	مسایل و مشکلات اقتصادی جمهوری‌ها
۱۱۶	مسایل دریای خزر
۱۲۶	نقش و حضور روسیه در منطقه
۱۳۲	عوامل برون منطقه‌ای
۱۳۲	ایالات متحده آمریکا
۱۳۷	ترکیه
۱۴۱	اسرائیل
۱۴۵	اروپا
۱۴۹	سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو)
۱۵۲	سازمان امنیت و همکاری اروپا
۱۵۵	فصل پنجم - اهمیت قفقاز در امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
۱۵۵	ژئوپلیتیک جدید منطقه و منافع سیاسی - امنیتی ایران
۱۵۵	مفهوم ژئوپلیتیک بعد از جنگ سرد
۱۵۷	تغییر در ژئوپلیتیک مرزهای شمالی ایران
۱۶۰	منافع سیاسی - امنیتی ایران در منطقه
۱۶۴	عوامل تاثیرگذار بر امنیت ملی ایران در منطقه قفقاز
۱۶۴	ایران و بحرانه‌های منطقه
۱۶۷	ایران و مسایل دریای خزر
۱۷۰	ایران و تقابل منافع با رقبای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای
۱۸۱	جمع بندی و نتیجه‌گیری
۱۸۷	فهرست منابع و مآخذ

پیشگفتار

فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، یکی از ژرفترین تحولات ژئوپلیتیکی بود که در واپسین دهه قرن بیستم حادث شد. این تحول نه تنها موجبات سقوط نظام دو قطبی و پایان جنگ سرد را فراهم ساخت، بلکه باعث گردیده تا از ویرانه‌های امپراطوری پیشین، شمار قابل توجهی دولتهای نوپیا در سر برآورند که برخی از آنها در تاریخ گذشته خود هرگز طعم استقلال را در مقام یک دولت ملی به مفهوم جدید نچشیده بودند. بر همین اساس، نظر به مجاورت جغرافیایی جمهوری اسلامی ایران با حوزه جنوبی شوروی سابق، می‌توان اذعان کرد که ظهور منطقه آسیای مرکزی و قفقاز به عنوان یک منطقه ژئوپلیتیک متمایز و مهم در عرصه سیاست جهانی، تأثیرات ژرف و تعیین کننده‌ای برای محیط سیاسی و مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی ایران به ارمغان آورده است.

اضمحلال شوروی و تکوین حوزه جدید ژئوپلیتیک شمالی ایران، علاوه بر ایجاد فرصت‌های فراوان در ابعاد مختلف امنیتی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برای ایران، با چالش‌های عمده‌ای نیز همراه بوده است. تلاش گسترده قدرتهای مختلف منطقه‌ای و بین‌المللی به منظور کسب نفوذ در این منطقه در قالب «بازی بزرگ جدید»، یکی از پیامدهایی است که از نقطه نظر منافع ملی و ملاحظات امنیتی ایران، تحولی مطلوب و خوشایند تلقی نمی‌گردد. چرا که این امر در وهله نخست مقدار معتنابهی از منابع و امکانات کشور را در رقابتها مصرف می‌سازد و در مرتبه بعدی بواسطه مداخله قدرتهای خارجی در مناقشات داخلی و بین‌دولی در منطقه و جانبداری آنها از گروههای رقیب و متخاصم، شرایط را جهت تداوم و تشدید بی‌ثباتی در منطقه فراهم می‌کند.

منطقه قفقاز بواسطه شرایط خاص جغرافیایی و استراتژیک خود، دارای اهمیت دو چاندانی در امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. منطقه قفقاز از سمت شمال به روسیه، از سمت جنوب به ایران، از سمت غرب به دریای سیاه و ترکیه و از سمت شرق به دریای خزر منتهی می‌گردد. کل منطقه قفقاز حدود ۴۴۰ هزار کیلومتر مربع وسعت دارد که فقط ۱/۱۸۶ هزار کیلومتر آن شامل

جمهوریهای آذربایجان، ارمنستان و گرجستان می‌باشد که جمعیتی حدود ۱۵/۷۲۰ میلیون نفر را در خود جای داده‌اند. چنین موقعیت جغرافیایی، با کشف منابع انرژی دریای خزر و بحث انتقال منابع انرژی این حوزه به بازارهای جهانی، باعث اهمیت بیشتر منطقه قفقاز در معادلات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای شده است. از سوی دیگر وجود اقوام و نژادهای مختلف در قفقاز، ضعف ساختارهای اقتصادی بجا مانده از زمان اتحاد شوروی و وجود مناقشات درون منطقه‌ای نظیر مناقشه قره‌باغ، جدائی‌طلبی در چین، منازعات موجود در گرجستان و ... باعث تشدید عوامل بحران و مناقشه در این منطقه شده است.

در این پژوهش سعی شده است تا ضمن بررسی ساختار نظام بین الملل و تغییر مفهوم امنیت در دنیای معاصر، ویژگیها و اهمیت استراتژیک (راهبردی) منطقه قفقاز، مسائل سیاسی - امنیتی و عوامل موثر بر امنیت منطقه قفقاز، به تأثیرات آن بر امنیت ملی کشورمان نیز مورد توجه و ارزیابی قرار گیرد.

برخود لازم می‌دانم از کلیه اساتید، همکاران و دوستانی که مرا در نگارش این پژوهش یاری رسانیده‌اند، بویژه جناب آقای سیدرسول موسوی رئیس محترم گروه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، تشکر و قدردانی می‌نمایم.

غلامرضا هاشمی

اسفندماه ۸۳